

A középkori Muhi újabb régészeti feltárásai

1993-1997 között folytak a ma még Gyöngyösnél véget érő, de a tervek szerint az ukrán határig továbbépítendő, M3-as autópálya majdani nyomvonalának régészeti leletmentései. Azon a területen, ahol a tervezett útépitéshez kapcsolódó munkákat végzik majd, az építkezések föld alatt lévő egykori települések és temetők tucatjait érintik.

A továbbépítendő autópálya Gyöngyöstől keletre javarészt a Nagyalföldet északról határoló hegyvidék lábánál fut majd, egészen Polgárig, ahol átkelve a Tiszán, a Nyírségben folytatódik tovább. A tervezett nyomvonal első szakasza, az általa érintett területek földrajzi adottságaiból adódóan, az őskortól napjainkig, elpusztult, vagy éppen még lakott településeken húzódik keresztül. A továbbépülő M3-as autópálya 175 kilométeréből Borsod-Abaúj-Zemplén megyére mintegy nyolcvan kilométeres szakasz jutott. E területen az eltérő régiók, a hegyvidék és a síkság találkozásából adódó településképző erő mellé járul az is, hogy – hasonlóan a jelenkori állapotokhoz – az őskortól kezdődően e területen húzódott a Kárpát-medencét a lengyel területekkel összekötő igen fontos kereskedelmi út is. Ez az oka annak, hogy e nyolcvan kilométeres szakaszra hatvannál több – tehát majd minden kilométerre egy – régészeti lelőhely esett.

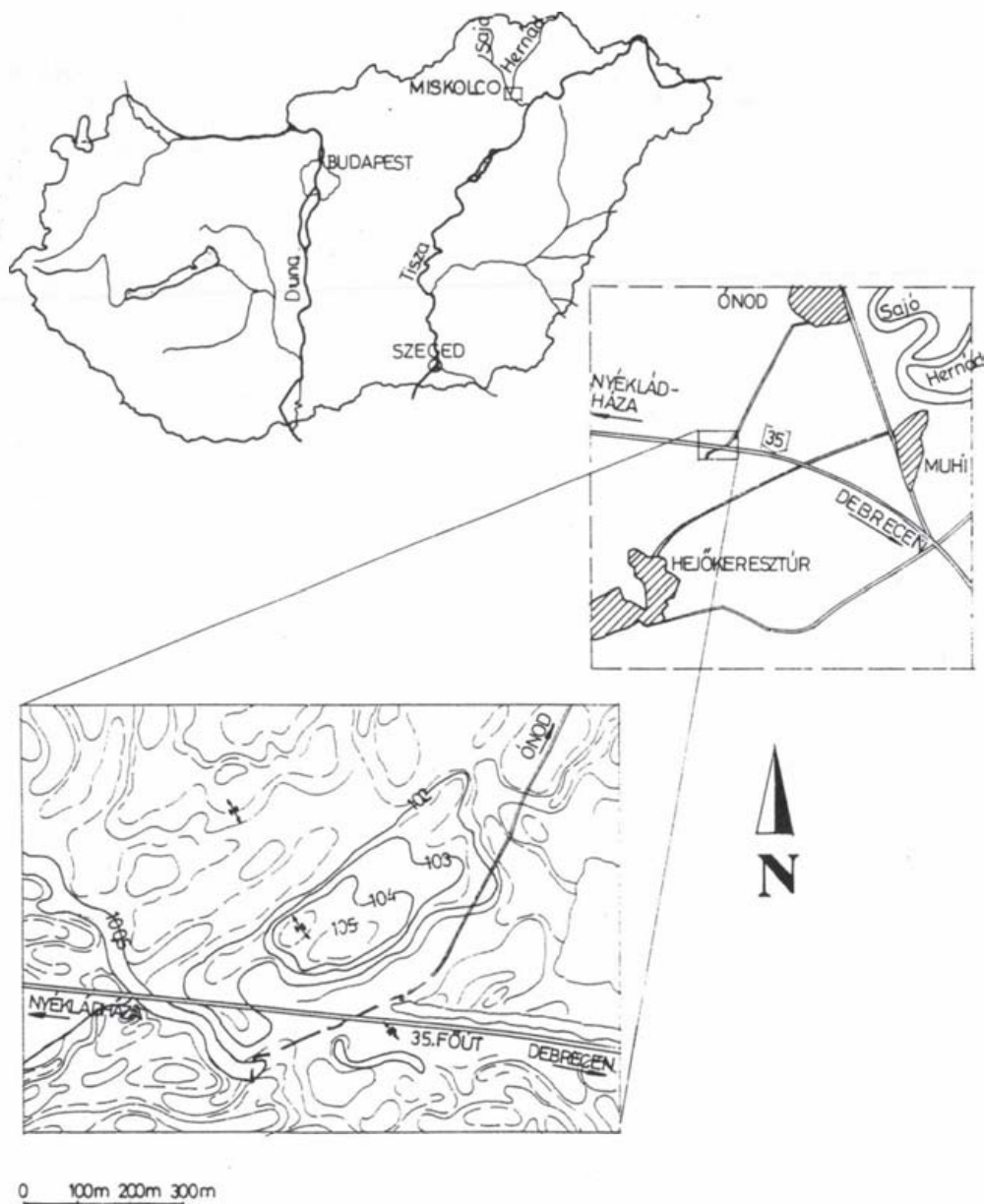
A tervezett építkezések előtti leletmentéseket végző kutatók számára a feltárandó területek nagy számából és azok kiterjedéséből adódott az egyik legnehezebb feladat. A korábbi időszakok szűkösebb anyagi lehetőségei miatt az elmúlt évtizedekben javarészt zsebkendőnyi területek kutatását végző régészeknek az autópálya nyomvonal mentén esetenként 6–8 hektáros felületek feltárását kellett megszervezniük, vezetniük. Olyan új módszereket kellett kidolgozni, melyek segítségével megoldható volt a gyakran 60–100 embert foglalkoztató, hónapokon keresztül folyó ásások során felszínre kerülő, hatalmas mennyiségű régészeti leletanyag, valamint a hozzá kapcsolódó dokumentáció kezelése.

A majdan aszfalt alá kerülő, nagy kiterjedésű régészeti lelőhelyek feltárásának kényszere ugyanakkor olyan új lehetőségeket is magában hordozott, melyek kihasználásával a magyarországi régészeti kutatás európai mértékkel is mérhető eredményeket érhetett el. Az autópálya nyomvonalhoz kapcsolódó feltárások láncolatát úgy tekinthetjük, mint egy 70 méter széles régészeti kutató szelvényt az északi-középhegység előterében. E nagyméretű kutató szelvénybe eső régészeti lelőhelyek magukba foglalják a neolitikumtól a késő-középkorig terjedő 7000 év történetét. Az 1990-es évek autópálya építkezéseihez kapcsolódó régészeti munkák jelentőségét érzékelteti, hogy e feltárásokat egy neves szegedi kollégánk „az évszázad régészeti vállalkozásának” nevezte.

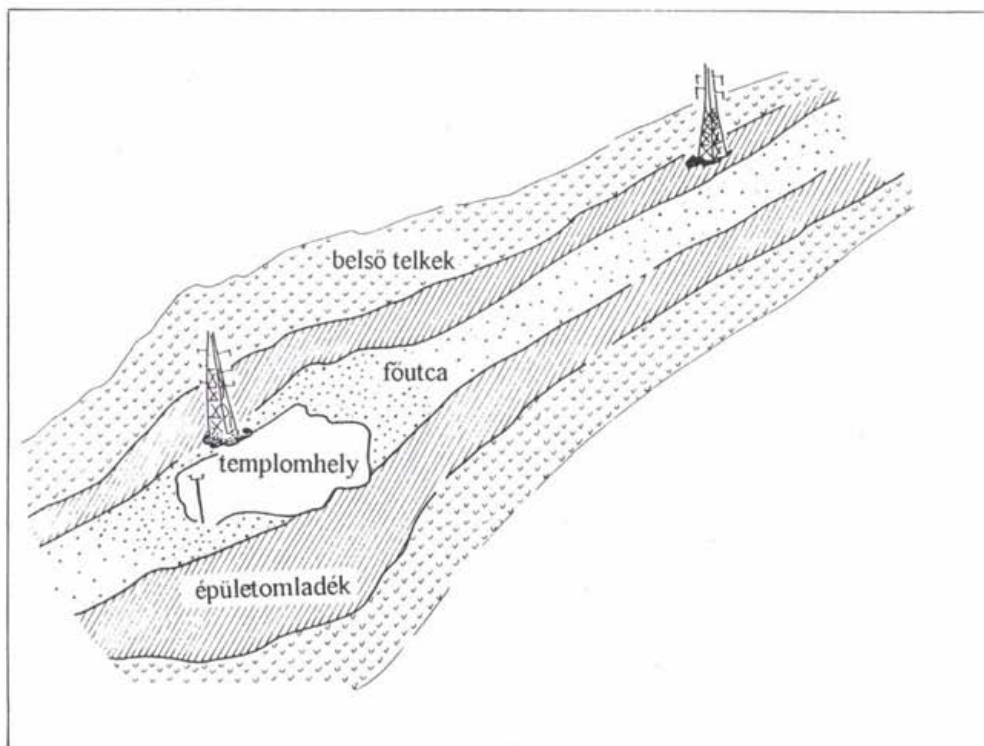
Ma már a tervezett építkezések által érintett, elpusztult települések helyzetének meghatározásánál is mód volt olyan, ezidáig jórészt külön-külön alkalmazott kutatási módszerek együttes alkalmazására, melyre néhány esetben már korábbi ásásokon is volt példa, de egy régióban kutatott több tucat lelőhely rendszerében még nem. A mezőgazdasági művelés során az eltemetett településekből felszínre hozott régészeti leletek által meghatározható lelőhelyek kiterjedésének, elhelyezkedésének vizsgálatában szerepet kaptak a különböző geofizikai módszerek, a légi fényképezés és a kismélységű talajfúrással történő mintavétel is. E vizsgálatok egy része (légi fényképek, geofizikai kutatás) természetesen nem csupán a lelőhelyek autópálya-építés érintette 70 méter széles sávjáról, de gyakran az adott település teljes egészéről is információkkal szolgáltak. Az elmúlt évtizedek, vagy éppen napjainknak az autópálya nyomvonala által nem érintett hagyományos, kis felületeket kutató ásatai során, az egy-egy kutatót településből felszínre hozott néhány épülettel, épület-részlettel szemben a nagy területet érintő autópálya-feltárásokon mód volt olyan információk megszerzésére is, melyek segítségével az adott település szerkezetét is megismerhettük. Épület részletek, magukban álló épületek helyett házsorok, utcák kerültek feltárára.

Ezen ásások legfrissebb eredményeit, legszebb leleteit mutatja be az a vándorkiállítás, mely 1997 tavaszán nyílt a Magyar Nemzeti Múzeumban, ami 1997 őszén és télén Miskolcon, 1998-ban pedig Debrecenben és Egerben látható.

Mint említettük, a tervezett autópálya nyomvonala jórészt megegyezik azzal az ősi kereskedelmi úttal, mely a Kárpát-medencét a lengyel területekkel kötötte össze. Ez út mentén feküdt, a napjainkra már csupán egy dűlőnév, és a szántás során több mázsányi felszínre hozott régészeti lelet által jelzett, középkori Muhi mezőváros is. Az Árpád-kortól lakott, többször elpusztult, a XVII. században örökre elnéptelenedett település területéből mintegy 7 hektárnyi terület az M3-as autópálya miskolci bekötőszakaszának építése során a tervek szerint aszfalt alá kerül.

1. kép: A középkori Muhi mezővárost rejtő domb elhelyezkedése

2. kép: A település területéről készített légi fotó értelmezési vázlata

Az építkezéseket megelőző feltárások keretében a miskolci Herman Ottó Múzeum és az ELTE Középkori és Korajújkori Régészeti Tanszéke közös program keretében végzett kutatásokat a település területén. A tervezett autópálya-építés költségeinek egy részét a feltárásokra fordítva, lehetőség volt arra, hogy egy, a régészek mellett biológusból, fizikusból, talajtanos szakemberekből álló munkacsoporttal az 1997. év végére az ország legnagyobb területű mezővárosi feltárása során, részletes képet rajzoljunk a település életéről.

A hajdani Muhi az Alföld és a Bükk-hegység találkozásánál, Miskolctól néhány kilométerrel, az Ónod–Nyékládháza–Hejőkeresztúr települések határolta, viszonylag sík területnek egy központi kiemelkedésén található. Ezt a kiemelkedést a Sajó, valamint a középkorban még erre kalandozó Szinva elhagyott medrei határolják (1. kép). Ezen a dombon az első Árpád-kori, falusias jellegű település a XI. században jött létre. A korabeli forrásokban Sajó menti csataként említett, 1241 áprilisában vívott ütközetet követően a középkori Muhi falu újjáéled. A XIV. században vásártartási jogot kap. Kihasználva az itt haladó középkori út, valamint a különböző földrajzi régiók találkozása kínálta előnyös helyzetét, az Alföld és a hegyvidék közötti kereskedelem helyi központjává válik. Valószínűleg vásárainak köszönhetően a XV–XVI. században már oppidumaink – mezővárosaink sorában említik. A XVI. század török–magyar harcai településünket is többször érintették, de ennek ellenére egy 1563-ból származó összeírás szerint még 130 ház állhatott a településen. Véglegesen a XVII. század elején-közepén hagyhatták el lakosai. Ezt követően területén nem épültek új házak. A XVIII. században az egykori középkori út nyomvonalát követő postaút még keresztül megy rajta, de területe ekkor már szántóföld, s az is maradt a mai napig.

Vidékünk a középkorban híjával volt a valódi, szabad királyi városoknak. Többségük a Dunántúlon, vagy a mai Szlovákiához tartozó Felvidéken, illetve Erdélyben alakult ki. Ezen a területen a mezőre nyitott, fallal körül nem vett városok, a mezővárosok – jogilag jobbágnak tekinthető lakosokkal, de kisebb régiók kereskedelmi központjaként városi funkciókat is ellátó

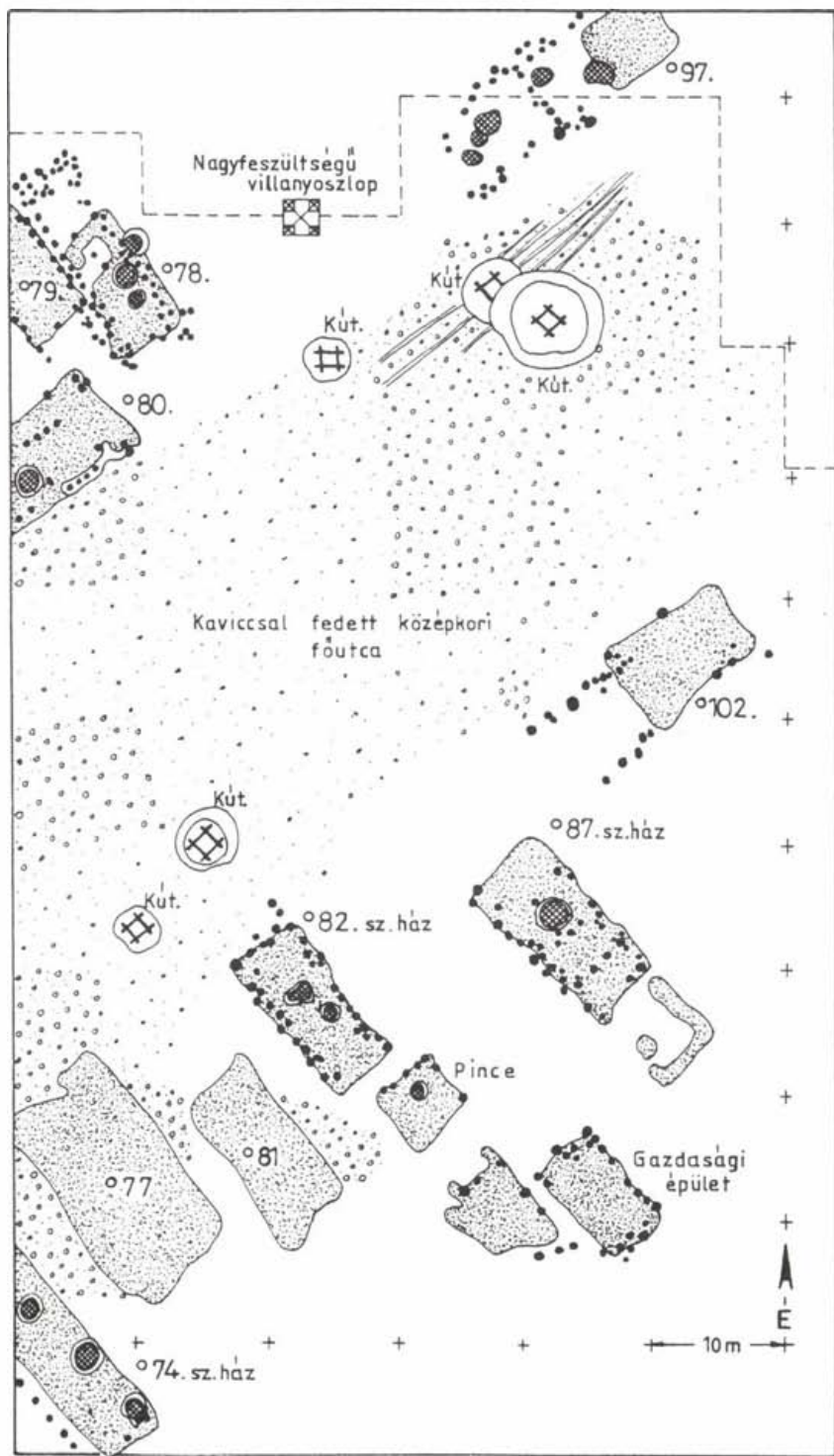
települések – képviselték a fejlődés „városi” útját. Közülük volt olyan, ami a településképet, vagy gazdasági erejét tekintve inkább a falvakhoz állt közelebb, de voltak, melyek lakosai majdnem hasonló jogokkal rendelkeztek, mint a valódi városokban élők. Észak-Magyarországon a középkorban létrejött mezővárosaink legtöbbször – Pásztó, Gyöngyös, Miskolc, Tokaj – ma is élő település. Ezek régészeti kutatása igen sok akadályba ütközik, hiszen a föld alatti régészeti emlékekre e helyeken majd mindenütt új épületeket emeltek. A mezővárosoknak e „városmentes” területen játszott fontos szerepét, valamint az egykori Muhi szerencsés helyzetét figyelembe véve, a teljes egészében szántóföldön elhelyezkedő település régészeti szempontból igen nagy jelentőségű, hiszen így minden részlete szabadon kutatható. Az évszázadokon át folyamatosan lakott település egymásra halmozódott rétegei pedig módot adnak arra, hogy a nagy területeket érintő településszerkezeti vizsgálatok mellett, a magyar lakóház középkori fejlődését is nyomon követhessük.

A régészet igen hosszú idő óta és egyre gyakrabban alkalmazza a nagy kiterjedésű föld alatt eltemetett objektumok kutatásánál a légi fotók készítését. Az eltemetett falak fölött korábban elolvadó hó, vagy a környezetnél gyengébben fejlődő gabona alkotta vonalak gyakran kirajzolják az alattuk megbúvó építményeket. Beépítetlen területen, mint amivel Muhi esetében is találkozunk, még akkor is jól használhatók ezek a felvételek, ha nincsenek kőfalak a föld alatt. A növényzet kora tavaszi sarjadása előtt, a szántóföldön, a felszínen látható elszíneződéseknek, foltoknak a levegőből rögzített rendszere sok információval szolgál az adott település szerkezetéről. A középkori Muhi települést rejtő szántóföldről készített légi-felvételeink segítségével, meszes habarcs-törmelékkel jelölt, világos foltja alapján, jól meghatározható volt a település központjában állt egykori templom helyzete. A légi-fényképeken ugyancsak jól megfigyelhető volt a főutca vonala, valamint az utcára felfűzött épületek és telkek egy-egy sora. E légifotók értelmezését mutatja a 2. kép.

A feltárások előkészítése során ezt a megfigyelésünket kiegészítendő, végeztük el a képen távolabb álló nagyfeszültségű villanyoszlop környezetében, a feltételezett főutcat É–D-i irányban átvágva, a mezőgazdasági művelés során a felszínre hozott régészeti leletek összegyűjtését. A föld alatt eltemetett épületekben, gödrökben, műhelyekben majd mindig igen sok régészeti tárgy – elsősorban kerámia, de állatsontok és fémeszközök is – található. Az igen vékony humuszréteggel fedett maradványokból a szántás felszínre hozhatja ezeket a leleteket. Gyakorlati tapasztalatok alapján megállapítható, hogy ilyen esetekben a felszínre került régészeti leletek a szántás során nem távolodnak el jelentős mértékben attól az épülettől, ahonnan származnak. Ezt figyelembe véve tehát, a földfelszínre került régészeti leletek is alkalmasak lehetnek a föld alatti régészeti objektumok helyzetének meghatározására. Természetesen előfordulhat olyan eset is, hogy annyira intenzív volt a talajművelés, hogy az adott régészeti jelenség már csak felszínre került leleteiben él, őt magát a föld művelése során teljesen elpusztították.

A felszíni gyűjtés során a vizsgált területet kisebb négyzetekre osztottuk, mely négyzetekből minden régészeti leletet összegyűjtöttünk. Az összegyűjtött tárgyak eloszlását számítógépes szintvonal-szerkesztő program segítségével elemeztük. Hasonlóan egy szintvonalas térkép készítéséhez, itt is megadtuk a mérési pontok – esetünkben a gyűjtési egységként szolgáló négyzetek – koordinátáit. A magassági adatok helyébe pedig az adott helyről összegyűjtött leletek száma került. Ez a vizsgálat igen jól összekapcsolható a légi fotók értelmezésével. A fotók alapján feltételezett főutca a felszíni gyűjtés elemzésén átlósan húzódó, leletmentes övezetként jelenik meg, míg a légifotók értelmezési vázlata jelölte épületomladékok helyén, egymás mellett, szabályosan elhelyezkedő „lelethegeket” figyelhettünk meg. Az így összegyűjtött régészeti anyag a XV–XVI. századból származik.

A légi fotók, valamint a felszíni gyűjtés értékelése során tehát a XV–XVI. századi Muhi szerkezetéről nyertünk információkat. Az ásatást megelőző vizsgálataink alapján az egy kilométer hosszú település templomával, körülötte feltételezhető piacterével, egyetlen utcájával, alaprajzát tekintve a mezővárosi fejlődés legegyszerűbb formáját mutatja. Ha távolból közelített felé a korabeli utas, az egyetlen utca mentén sorakozó házakon, az utca közepén álló templomon s a piactéren kívül nem köthette le más látvány a figyelmét. Ezt a

3. kép: A XV–XVI. századi fútca feltárt szakaszának összesítő rajza

látványt a XVI. században kiegészíthette egy ritkábban beépített, a települést körbevevő lapályos terület kisebb kiemelkedésein álló épületekből létrejött, valószínűleg gazdasági övezet képe.

Bármilyen előzetes vizsgálatokat is végzünk, azok természetesen nem helyettesíthetik a terület feltárását.

A régészeti kutatás minden szempontból szerencsésnek bizonyult. Sikertelt feltárni a XV–XVI. században vastag kavicsréteggel lefedett, igen széles főutca mintegy 80 méter hosszú szakaszát. Felszínébe mélyen bevésődtek az arra haladó szekerek keréknyomai. Két oldalán, javarészt rá merőlegesen, illetve esetenként vele párhuzamosan, előkerültek a felszíni gyűjtés „lelet hegyei” jelezte helyeken, azok a nagyméretű, 5x19–6x21 méter alapterületű, az Árpád-kori egyhelyiségű, falusi lakóépületeinktől már gyökeresen különböző házak, melyek már többosztatúak voltak (3. kép). Falaik vázát mélyen a földbe ásott cölöpök alkották, padlójukat gondosan lesározták, kemencéjük sütőfelületébe, a jobb hőtárolás érdekében cseréptöredékeket tapasztottak. A XV–XVI. században már hosszanti oldala mentén tornáccal is építettek házat Muhiban. Nem csupán a főutcát, de a házak közötti felszíneket is vastag kavicsréteggel fedték. Az út szélén egy-egy kút is előkerült, melyeket egyszerre több háztartás használt – közutak lehettek. Egy esetben a ház mögött pincét is találtunk, ám a lakóépületekhez tartozó gazdasági épületek, talán a már említett külső gazdasági övezet megléte miatt, csupán egy-két esetben kerültek elő.

Mindezek alól pedig előkerültek a XIII–XIV. század épületei.

A Muhi feltárások feldolgozása – hasonlóan a több Észak–magyarországi autópálya feltáráshoz – még csupán a kezdeteknél tart. Említettük, a tervezett építkezésekhez kapcsolódó régészeti kutatás eredményeképp napvilágra került leletanyag és a hozzá kapcsolódó ásatási dokumentáció rendszerezése, kezelése igen nehéz feladatok elé állította a kutatást végző szakembereket. Az előkerült több tonnányi régészeti leletanyag raktározására a feltárásokban résztvevő múzeumoknak új épületeket kellett emelniük. Az ásatási eredmények feldolgozása is előreláthatóan kutatók generációinak fog még munkát adni. E tudományos feldolgozás megszervezése ma legalább olyan fontos feladat, mint a munkák kezdetén magának a terepi kutatásnak a megszervezése volt. Ugyanakkor az ásatások sem értek véget. Az autópálya építkezések kapcsán az elmúlt négy évben végzett még közel azonos nagyságú munka elvégzése vár a kutatókra. Ezt a tényt figyelembe véve, még igen komoly erőfeszítések szükségesek ahhoz, hogy az „évszázad régészeti vállalkozása” ne váljék az évszázad régészeti katasztrófájává.

Pusztai Tamás

Az ónodi országgyűlés II. Rákóczi Ferenc Emlékirataiban*

*„Azt, amit elő kell adnom, mindég Te ítéld
meg, ó, Örök Igazság!*

(II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai)

Az ónodi országgyűlés II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának egyik legfontosabb történelmi eseménye volt. De nemcsak az ő küzdelmének volt kiemelkedő mozzanata, hanem az egész magyar nemzet évszázadok óta tartó függetlenségi törekvéseinek, amelyben szabadulni akart az osztrák uralom, illetve a Habsburg-ház politikai és gazdasági szorításából. A Fejedelemnek erről a tevékenységéről leghitelesebben Emlékiratai és Vallomásai tudósítanak.

II. Rákóczi Ferenc nemcsak politikusnak és hadvezérnek tartotta magát, hanem írónak is.

* Elhangzott 1997. június 7-én Ónodon, az országgyűlés 290. évfordulóján tartott Tudományos Emlékülésen.